

Кристіна ДОНЦОВА-ПУШЕНКО,
orcid.org/0000-0001-9097-08884
аспірант кафедри теорії та історії музики,
педагог кафедри хорового диригування та академічного співу
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) doncova.kristina@gmail.com

ВТІЛЕННЯ ЖАНРОВИХ ЗАСАД ІДИЛІЇ В ХОРОВІЙ МІНІАТЮРІ В. КИРЕЙКО «АХ ПОЛЯ» НА ТЕКСТ Г. СКОВОРОДИ

У статті розкрито особливості втілення жанрових засад ідилії в хорівій мініатюрі В. Кирейко «Ах поля» на текст Г. Сковороди зі збірки «Сад божественних пісень». Мета статті – проаналізувати композиторську інтерпретацію тексту Г. Сковороди в хорівій мініатюрі В. Кирейко «Ах поля» та виявити жанрові основи ідилії. Встановлено, що філософ Г. Сковорода розвивав та висловлював власні ідеї народною піснею, яка властива своїм типом мислення українському суспільству. Саме цей тип самовиразу зображений у найзначнішому творі філософа Г. Сковороди «Сад божественних пісень». Як і цикл поетично-філософських поезій Г. Сковороди, хорова мініатюра В. Кирейка організована за ознаками небесного саду, в якому висловлювання християнської божественної дійсності набуває виразу у пісенній конфігурації. Ідилія сквородинівського світу знаходиться поруч із піснями «Саду» Г. Сковороди і є ознакою українського раю.

У статті здійснено аналіз музичного твору та виявлено тип співвідношення слова і музики, накладення силабо-мелізматичного типу вираження, що характерне для церковного співу. Вперше проаналізовано композиторську інтерпретацію філософсько-художнього тексту хорової мініатюри В. Кирейко «Ах поля». Хорова композиція вибудовується на основі конструктивного принципу потроєння як символу трійці, яка є втіленням одиниці, тобто Вищої сили. Виявлено, що особливу роль у створенні художнього образу твору відіграють тональність, темп та розмір хорової мініатюри, які несуть у собі певне образно-смісловне навантаження. Композитор додає нові змісти до незорового поетичного значення, що зумовлюється контрастом та єдністю в принципі відображення небесного та земного. Ідилічні ознаки виявлені в тому, що це – хорова мініатюра а *cappella*, в якій хор відповідає середньовічно-бароковій концепції світобудови як «хору ангельському» (виконавський склад). Розмір твору – це його особливість, її можна зарахувати до жанрової моделі сициліани 6/8, яка в західній культурі відображала пасторальний характер як у розмірі, так і в темпі танцю. Ознаки сициліани виявились також і в темпі хорової мініатюри – *Allegretto amabile non affrettare*.

Ключові слова: хорова мініатюра, «Сад божественних пісень», український філософ-мислитель, сициліана, хорова ідилія, композиторська інтерпретація.

Krystyna DONTSOVA-PUSHENKO,
orcid.org/0000-0001-9097-08884
Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Music
Teacher at the Department of Choral Conducting and Academic Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) doncova.kristina@gmail.com

THE EMBODIMENT OF THE GENRE FOUNDATION OF IDYLLY IN THE CHOIR MINIATURE BY V. KYREIKO “OH THE FIELDS” ON THE TEXT WRITTEN BY H. SKOVORODA

The article reveals the peculiarities of the embodiment of genre principles of idyll in the choral miniature of V. Kireiko “Ah fields” on the text of G. Skovoroda from the collection “Garden of Divine Songs”. The aim of the article is to analyze the composer’s interpretation of the text written by H. Skovoroda in the choir miniature by V. Kyreiko and to identify the genre factors of idyllia. It was found out that the philosopher G. Skovoroda developed and expressed his own ideas with a folk song, which is inherent in the type of thinking of Ukrainian society. Exactly this type of self-expression is seen in the most part of the valuable philosophical work by H. Skovoroda “The Garden of Divine Songs”. Like the cycle of poetic and philosophical poems by G. Skovoroda, the choral miniature of V. Kyreiko is organized on the basis of the heavenly garden, in which the expression of Christian divine reality takes expression in the song configuration. The idyllia of the H. Skovoroda’s world is next to the songs of his cycle. This also is an attribute of the Ukrainian Heaven.

The article analyzes the musical work and identifies the type of relationship between word and music, the imposition of syllabic-melismatic type of expression, which is characteristic of church singing. For the first time, the composer’s

interpretation of the philosophical and artistic text of V. Kireiko's choral miniature "Ah Fields" was analyzed. The choral composition is built on the basis of the constructive principle of tripling as a symbol of the trinity, which is the embodiment of unity, ie the Higher Power. It was found that the tone, tempo, and time signature of the choral miniature, which carry a certain figurative and semantic load, play a special role in creating the artistic image of the work. The composer adds new meanings to the non-visual poetic meaning, which is determined by the contrast and unity in the principle of reflection of the heavenly and the earthly. Idyllic features are found in the fact that it is a choral miniature a cappella, in which the choir corresponds to the medieval Barrocco's concept of the universe as a "choir of angels" (performing composition). Metrorhythmic features of the work can be attributed to the genre model of Sicilian 6/8, which in Western culture reflected the pastoral nature, both in size and pace of dance. Signs of the Sicilians were also found in the tempo of the choral miniature – Allegretto amabile non affrettare.

Key words: choir miniature, The Garden of Divine Songs, Ukrainian philosopher and thinker, Sicilian, choir idyll, composer's interpretation.

Постановка проблеми. З композиторською творчістю Віталія Кирейка (1926–2016) пов'язаний один із найважливіших процесів в українському хоровому мистецтві останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. Йдеться про відродження імені та творчості українського філософа-мислителя Григорія Сковороди (1722–1794), що у музичному мистецтві розпочалося зі створення двох хорових творів Віталія Кирейка, складених на основі поезій збірки «Сад божественних пісень» (1757–1782) – «Ах, поля» і «Видя житія сего я горе». Присвячені 250-річчю від дня народження поета (1972 р.) хори В. Кирейка визначили пріоритетну роль «Саду» в процесі композиторської інтерпретації наприкінці ХХ ст. Композиторська інтерпретація філософсько-художньої спадщини Г. Сковороди в українському музичному мистецтві актуалізувалася вслід доленосних творів Віталія Кирейка, після яких з'явився знаковий твір І. Карабиця – хоровий концерт «Сад божественних пісень» (1975). Поява цього твору ознаменувала усвідомлення значущості творчого спадку та особистості Г. Сковороди в українському хоровому мистецтві.

Серед композиторів-інтерпретаторів творчого спадку українського філософа В. Кирейко займає особливе місце: оскільки композитору належить функція фундатора хорової інтерпретації поезій Г. Сковороди в українській хоровій творчості останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. Отже, визначення сквородинівської світобудови та втілення жанрових засад ідилії в хоровій мініатюрі В. Кирейка набуває актуальності в контексті дослідницьких напрямів сучасного музикознавства загалом та хорознавства зокрема.

Аналіз досліджень. Хорові твори Віталія Кирейка на поезії Григорія Сковороди дістали одиначне наукове осмислення в українському музикознавстві. За таких умов на особливу увагу заслуговує праця Н. Белік-Золотарьової «Хорова творчість а cappella В. Кирейка», в якій авторка зумовлює значущість принципів симфонізму в

хоровому доробку композитора, полістилістичних тенденцій у багатогранному композиторському стилі В. Кирейка. З означених позицій у праці розглянуті хори В. Кирейка на тексти Г. Сковороди: «Ах поля», «Видя житія сего я горе», а також мікроцикл на слова П. Тичини «Диптих», «Душа моя» та «Як не горю – я не живу».

Метою статті є визначення жанрових засад ідилії композиторської інтерпретації поезії Г. Сковороди в хоровій мініатюрі В. Кирейка. Серед наукових завдань цієї роботи особливе значення належить усвідомленню специфіки композиторського тлумачення поетичного тексту Г. Сковороди, встановленню закономірностей хорової драматургії мініатюри, визначенні специфіки взаємодії слова і музики.

Методологія дослідження включає в себе аналітичний метод (для аналізу музично-драматургічних, формотворчих та стилістичних особливостей цієї хорової мініатюри) та компаративний метод, що застосовується для порівняння особливостей використання тексту В. Кирейка у хоровій мініатюрі.

Виклад основного матеріалу: В. Кирейко – композитор, педагог, громадський діяч, відомий митець вітчизняної музичної культури. Сфера творчих інтересів композитора багата та різноманітна: він плідно працював у музичних жанрах опери, балету, симфонії, інструментального концерту, вокальних та хорових творів.

Хорова творчість В. Кирейка представлена композиціями кількох жанрових різновидів. Масштабною є «оперно-хорова творчість» (за визначенням Н. Белік-Золотарьової) композитора, яку в спадщині В. Кирейка становлять сцени з хорової опери-феєрії «Лісова пісня» (драма Лесі Українки), «Бояриня» (драма Лесі Українки). Тяжіння до досконалого, високого поетичного слова, властиве творчому методу В. Кирейка, спостерігається в хорових творах, написаних на поезії «Весняні води» (слова М. Рильського, 1950 р.), «Наша ціль – людське щастя і воля» (слова І. Франка

1959 р.), «Над Дніпровою сагою» (слова Т. Шевченка 1959 р.), «Пісня борців» (слова Л. Українки, 1970 р.), «Душа моя», «Як не горю, я не живу» (поезія П. Тичини, 1972 р.), «Ах, поля», «Видя житія сего я горе» (тексти Г. Сковороди (1972 р.).

Особливе місце в хоровому доробку В. Кирейка належить двом хоровим мініатюрам на тексти пісень зі збірки Г. Сковороди «Сад божественних пісень» – хор «Видя житія сего я горе» та хорова мініатюра «Ах, поля», яка розглядається у цій статті. Зі створених до 250-річчя з дня народження поета (1972 р.) мініатюр В. Кирейка розпочалося відродження спадщини Г. Сковороди в хоровій творчості українських композиторів.

Визначення особливостей композиторської інтерпретації поезій Г. Сковороди у творчості В. Кирейка потребує встановлення історичних умов виникнення поетичного прообразу. Поетична збірка «Сад божественних пісень» сповнена барокових символів, що відповідає українській культурі останньої третини ХХ ст. Зокрема, кількість пісень у збірці Г. Сковороди дорівнює сакральному числу 30, яке в часи Старого Завіту зазначало зрілість та повну відповідальність за свої вчинки. Стосовно Нового Завіту, то в ньому зазначається, що Ісус Христос на момент початку проповідування був у 30-річному віці. Вибраних до «Саду» Г. Сковороди поезій налічується тридцять, це вказує, що розуміння філософом буденної мудрості є підставою для того, щоб відображати власні ідеї суспільству та спрямовувати їх до всього світу.

Взагалі композитор написав два хори на поезію Г. Сковороди, тобто перша мініатюра в авторському рукописі йде за номером 13 «Ах поля», друга – за номером 17 «Видя житія сего я горе». Визначивши їх за сквородинівським взірцем відповідним номером у «Саді» як циклі, варто висловити таку гіпотезу, що В. Кирейко планував написати повний хоровий цикл мініатюр на основі всіх 30 пісень українського філософа. Але з невідомих причин композитор відмовився від початкового задуму, залишивши лише дві пісні – два хори. Загальні ознаки символіки, споглядальне ставлення до природи, проведення аналогій між людським і природним світом визначають зміст пісні сквородинівського «Саду», яку вибрав до хорової мініатюри «Ах поля» В. Кирейко. Показово, що від поетичного прообразу (ідилічного світу) композитор успадкував і головну жанрову ознаку, яку слід визначити як хорову ідилію.

Ідилічні образи 13-ї пісні Г. Сковороди репрезентують земний світ як втілення прекрасної природи: поля зелені, долини, яри. Символом ідилії

в хронотопі сквородинівського вірша постає весняна символіка, аналогічна небесному раю. У цьому природньому світі гармонія життя і смерті засвідчує відсутність протистояння двох форм існування людини. Стихії перебувають у гармонії: земля, вода, повітря, вогонь доповнюють одна одну. Образ жайворонка та його пісні, що лунає між небом і землею, поєднує стихії в гармонійному співвідношенні. Вогонь представлений в образі денниці, що сходить на небо, постає як символ ніжного ранку, та сонця, що символізує яскравий день – «А когда взошла денница, свищет в той час всяка птица». Світло, як втілення вогню, пробуджує птахів, спів яких наповнює повітря музикою – «Музыкаю воздух растворенный». Розчинність музики у повітрі створює образ світової музики, що пронизує і об'єднує світобудову. Долучення до образу світової музики свирельних награвів пастухів, єдиних представників роду людського в цій картині земного раю, зумовлює приєднання музики земної, людської музики до картини ідилічної світової гармонії.

Таким чином, до поетичного тексту проникає природна омузиченість у вигляді образу пташиного співу та повітря, одухотвореного музикою, все це надає сквородинівській поезії внутрішньої музичності. У поетичній ідилії відтворений рух часу: ранок переходить на день, сповнений торжества божественної природи, єдності Творця і творіння, що характеризували світобудову в доапокаліптичні часи.

Саме в атмосфері цієї земної ідилії – аналогу земного раю – перебуває ліричний герой поезії Г. Сковороди. Як втілення методу художнього автобіографізму звучить уведена до картини земного раю пряма мова «від автора». Проголошення життєвого *credo* поетом («Пропадайте думи трудны, города премноголюдны! А с хлеба куском умру на месте таком!») постає відмовою від багатолюдних міст як символу важких дум, вад заради природної і духовної чистоти. Ідилія перетворюється на гімн, в якому зречення від людської культури зумовлене визнанням переваг ідилічного відлюдництва.

Вибір тональності хору теж не є випадковим: за своєю семантикою *Es-dur* традиційно сприймається як тональність ідилічна, сповнена теплою, сонячною саява. Тому цілком виправдано звернення композитора до жанрової моделі *сициліани* (старовинного пасторального італійського танцю в розмірі 6/8, 9/8, 9/8 або 12/8), звертання до якої в музиці, як правило, пов'язане з проявами високого творчого натхнення. Відповідає жанрова модель сициліани і загальній ідилічно-пастораль-

ній спрямованості сквородинівського циклу, що відповідає і композиторському задуму. Ще одним обґрунтуванням звернення В. Кирейка до жанру сициліани варто вважати його затребуваність у музичній культурі західноєвропейського бароко (спадщина А. Скарлатті, Ж.-Ф. Ребель, Г. Ф. Гендель, І. С. Бах). Сициліана набуває значення музичного символу доби бароко, представником якої і був український геній-філософ Г. Сковорода.

Чітка і ясна структура «сициліани» проявляється у всіх куплетах, незважаючи на присутність модуляційних розширень у приспівках. Водночас квадратний період повторної будови в заспіві відрізняється незначним гармонійним варіюванням при репрізних повторях із характерним зведенням до унісонів у каденціях. Композитора приваблюють поширені в поезії Г. Сковороди образи: зелені лани, чисті потоки, кучеряві ліса, жайворонки, соловейки.

Окрім жанрових ознак сициліани, в хорovій мініатюрі прослідковуються ознаки куплетно-варіаційної форми як виразу пісенної природи твору (відповідно до жанрової константи поетичного першоджерела). Три куплети, в кожному з яких заспів – 8 тактів, приспів 8 т. + 2 доповнення та в останньому «куплеті» – 4 такти доповнення. Варіаційність куплетної форми відображує драматизацію загального змісту та динамізацію форми мініатюри, коли на останок затвердження переваги ідилії здобуває драматичного тону затвердження. У музичній драматургії хорovої мініатюри спостерігається поступове перетворення ліричного героя твору зі спостерігача на борця, здатного відстоювати ідеал ідилії та гармонії з природою.

Загальна драматургія хорovої мініатюри базується на поступовій драматизації музичного змісту, що зумовлено розвитком поетичного тексту. Зокрема, як подолання ідилічного змісту та перехід до патетичної кульмінації, який міститься у III частині мініатюри: кидаючи виклик принадам міста, ліричний герой висловлює бажання померти на лоні природи як аналогу божественного саду – «А с хлеба куском умру на месте таком!», в якій висвітлюється образ головного героя і гармонія життя і смерті. Композитор насичує метроритмічну основу сициліани, ідилічною за своєю природою – дисонатністю, підвищенням динамічного плану (поява *f* у фінальній кульміна-

ції), уповільнення темпу, що сприяє драматизації первинного ідилічного змісту. Таким парадоксальним чином, «де-ідеалізуючи» елементи музичної мови, композитор висловлює ідею домінантності ідилічного світу, вірним якому залишається ліричний герой хорovої мініатюри.

Висновки. У хорovій мініатюрі «Ах поля» втілено ідею ідилічного з'єднання та душевного возз'єднання людини з природою. З інтонаційною характерністю тематизму, образотворчими ефектами музичної мови поєднується індивідуалізація образу. Хорovа мініатюра – відображає душевні переживання ліричного героя, який захоплюється красою рідного краю, долинами, потоками чистих вод. Захоплення ідилічною красою, яка зображена в образі філософа-мислителя та поета Г. Сковороди, окреслена і зосереджена композитором відповідно до жанрових властивостей хорovої мініатюри. Поетичний текст – механістичність повторів і, відповідно, зміст самого тексту, сприяють концентрації уваги в подальшому розвитку та розширюванні музичної тканини твору. Метод контрастуючого зіставлення розділів, який меншою чи більшою мірою присутній, уможливило динамізацію руху. Ритмічне та гармонічне поєднання усіх хорovих голосів у кінцевих розділах надає хору логічної завершеності й сталості. Трактовка композитором хорovих партій виявляє його схильність до рівнозначності і самостійності усіх голосів, але в кожному окремому випадку цей підхід зумовлений певними драматургічними завданнями.

В. Кирейко є геніальним композитором та наслідувачем класичних традицій українського мистецтва в поезії і музиці. Митець своєю творчістю прагне до примноження і різноманітності композиторської гама, в якій відроджує способи музичної експресії народного мистецтва, прагнучи до збагачення палітри твору. Композитор оновлює засоби музичної виразності на народній основі у вишуканості музичної мови, культивує поетично-філософську творчість Г. Сковороди, оновлюючи та збагачуючи її в українському музичному мистецтві.

Перспектива подальшої розвитку полягає в майбутньому аналізі теми, що стосується композиторської інтерпретації філософсько-художніх текстів філософа, поета, мислителя Г. Сковороди в творчості українського хорovого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордійчук М. Музика і час. Київ : Муз. Україна, 1984. 326 с.
2. Королюк Н. Корифеї української хорової культури ХХ століття. Київ : Муз. Україна, 1994. 228 с.
3. Майбурова К. Віталій Кирейко. Київ : Муз. Україна, 1979. 48 с.
4. Пархоменко Л. Українська хорова п'єса (типологія, тематизм, композиція). Київ : Наук. думка, 1979. 217 с.
5. Сковорода Г. Сад пісень : вибр. твори. Київ : Веселка, 1980. 190 с.
6. Стадниченко В. Іду за Сковородою: сповідь у любові до вчителя. Київ : Крилиця, 2002. 176 с.
7. Шестеренко І. Творчість Віталія Кирейко в курсі історії української музики : навч.-метод. посіб. Київ, 2008. 426 с.

REFERENCES

1. Hordiichuk M. Muzyka I Chas [Music and Time]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1984, 326 p. [in Ukrainian].
2. Koroliuk N. Koryfei Ukrainskoi Khorovoi Kultury XX Stolittia [The Coryphaeus of Ukrainian Choir Culture in XX Century]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1994, 228 p. [in Ukrainian].
3. Maiburova K. Vitalii Kyreiko [Vitalii Kyreiko]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1979, 48 p. [in Ukrainian].
4. Parkhomenko L. Ukrainska Khorova Piesa (Typolohiia, Tematyzm Kompozytsiia) [The Ukrainian Choir Piece (Typology, Thematic, Composition)]. Kyiv: Naukova Dumka, 1979, 217 p. [in Ukrainian].
5. Skovoroda H. Sad Pisen : Vybrani Tvory [The Garden of Divine Songs : Selected Pieces]. Kyiv: Veselka, 1980, 190 p. [in Ukrainian].
6. Stadnychenko V. Idu Za Skovorodoiu: spovid u liubovi do vchytelia [Follow Scovoroda: confession of love for the teacher]. Kyiv: Krynytsi, 2002, 176 p. [in Ukrainian].
7. Shesterenko I. Tvorchist Vitaliia Kyreiko v kursi istorii ukrainskoi muzyky [Creativity of Vitaly Kireiko in the course of history of Ukrainian music]. Educational and methodical manual, Kyiv, 2008, 426 p. [in Ukrainian].